

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Dobránszky-Bartus Katalin

Lejárt tartozások, mint adósságsapda

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezetők:

Dr. Berlinger Edina, Ph.D., Egyetemi tanár

Dr. Walter György, Ph.D., Egyetemi tanár

Budapest, 2022

Befektetések és Vállalati Pénzügy Tanszék

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Dobránszky-Bartus Katalin

Lejárt tartozások, mint adósságcsapda

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezetők:

Dr. Berlinger Edina, Ph.D., Egyetemi tanár

Dr. Walter György, Ph.D., Egyetemi tanár

© Dobránszky-Bartus Katalin 2022

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	3
1. A KUTATÁS CÉLJA ÉS ELŐZMÉNYEI.....	4
1.1. A kutatás előzményei	4
1.2. Kutatási kérdések	6
1.3. A kutatás célja	8
2. ALKALMAZOTT MÓDSZEREK	10
2.1. Elméleti modell	10
2.2. Empirikus elemzés	11
3. A KUTATÁS EREDMÉNYEI	13
3.1. Lejárt tartozások, a modern idők kalodája	13
3.2. Lejárt tartozások hatása a foglalkoztatásra.....	13
3.3. Lejárt tartozások és pénzügyi kirekesztés	14
3.4. Lejárt tartozások hatása az egészségre	15
3.5. A kutatás korlátai	16
3.6. Válasz a kutatási kérdésre	17
4. SZAKPOLITIKAI AJÁNLÁS.....	18
5. FŐBB HIVATKOZÁSOK.....	20
6. A TÉMAKÖRREL KAPCSOLATOS SAJÁT PUBLIKÁCIÓK.....	24

1. A KUTATÁS CÉLJA ÉS ELŐZMÉNYEI

Kutatásunk célja, hogy megmutassuk a lejárt adósság szegénységcsapda mechanizmust hozhat létre. Kutatásunk egyrészt segíti a lejárt adósság miatti szegénységi csapda dinamikájának jobb megértését, másrészt felhívja a figyelmet arra, hogy a döntéshozóknak nagyobb figyelmet kellene fordítaniuk a hitelciklusok tompítására, illetve a kialakult nemteljesítő adósságok rendezésére, melyhez szükség lehet a jelenlegi politikai eszközök újratárgyalására is.

1.1. A kutatás előzményei

A 2007-2011-es pénzügyi válság után, amikor a nemteljesítő hitelállomány jelentősen megnőtt - különösen a devizahitel-felvétel miatt, nagyszabású adósságkonszolidációs programok indultak. Ezek a programok azonban kizárták azokat, akiknek valóban szükségük volt adósságkonszolidációra (Berlinger és Walter 2015). Ezek a programok lehetővé tették, hogy a nem késedelmes adósok egy összegben törleszthessék meglévő adósságukat, ami jelentősen csökkentette az adósságtörlesztést azok számára, akik egyébként is teljesíteni tudták hiteleik visszafizetési feltételeit. Voltak a szegényeket megcélzó adósságkönnyítő programok is, de ezek vagy nem bizonyultak sikeresnek, vagy túlságosan korlátozottak voltak időzítésüket vagy feltételeiket illetően. Az adósok mindössze 1%-a jelentett be magáncsődöt. Ennek az intézmény ismeretének hiánya vagy a túl szigorú feltételek lehettek az okai. Hasonlóképpen, a szegények szociális lakhatási programjait néhány év után bezárták, és a jelentkezőknek csak kis hányada vehetett részt ebben a programban.

A Felsőoktatási Kiválósági Program (FIKP)¹ keretében és a Magyarország hátrányos helyzetű közösségeinek pénzügyi felzárkóztatását elősegítő pénzügyi likviditási alprojekt részeként személyes interjúk készültek Magyarország leghátrányosabb helyzetű régióinak kis falvaiban.

¹ A tanulmány alapjául szolgáló kutatást az Innovációs és Technológiai Minisztérium által meghirdetett Tématerületi Kiválósági Program 2020 – Intézményi Kiválóság Alprogram támogatta, a Budapesti Corvinus Egyetem Pénzügyi és lakossági szolgáltatások tématerületi programja (TKP2020- IKA-02) keretében.

A doktori programot az Association of Danish Mortgage Banks (jelenleg a Finance Denmark része) támogatta.

Az interjúkból kiderült, hogy a háztartásoknak hosszú ideje nagy adósságai vannak, amelyeket nem tudtak visszafizetni.

A régóta fennálló tartozással küzdő, megoldást nem remélő interjúalanyok elmondták, hogy alapvető szükségleteik finanszírozása érdekében nem vállalnak bejelentett (azaz teljes vagy részmunkaidős, adófizető) munkát, mivel fizetésük jelentős részét (33 ill. 50%-át) levonnák hiteltörlesztésre. Továbbá, a jelenlegi helyzetben a lehetőség az lenne, ha minimálbérért munkát vállalnának saját falujokon kívül, ami további utazási költségeket jelent, és csökkenti a családjukkal töltött idejüket. Így, a bejelentett munkából gyakorlatilag kevesebb lenne a rendelkezésre álló jövedelmük, mint amennyit közmunkából vagy fekete munkából kapnak, mely utóbbiak esetében levonások nélkül, készpénzben fizetik a munkabért. Az interjúkból az is kiderült, hogy a lejárt tartozással rendelkezők igyekeznek kerülni bármilyen kapcsolatot a hitelező bankokkal. Sokaknak eszébe sem jut bankszámlát nyitni, mert félnek a levonásoktól, vagy mert szégyenkeznek, vagy csalódtak a pénzügyi szolgáltatókban korábbi tapasztalataik alapján. A megkérdezettek jelezték, hogy emiatt a helyzet miatt kénytelenek állandó stresszel élni, és ez közvetlen hatással van saját és családjuk egészségére.

Eközben a lejárt adósságok kamatai felhalmozódtak és egyre mélyülő adósságcsapdát hoztak létre. A remény, hogy a hiteleiket valaha vissza tudják fizetni egyre kisebb. Felmerül a kérdés, hogy a hitelezők miért nem tárgyalják újra ezeket a hiteleket a hitelfelvevőkkel, miért nem adnak részleges adósságkönnyítést és/vagy csökkentik vagy törlik el a késedelmi kamatokat, hiszen ez legalább a fennálló hitel egy részét fedezné.

Az interjúkban adott válaszok alapján, egy részletes, nagymintás, kérdőíves felmérés készült Magyarország egyik leghátrányosabb helyzetű térségének, Borsod-Abaúj-Zemplén (BAZ) megye 57 kistéleplülésén. A felmérés a háztartások pénzgazdálkodási szokásait célozta meg és foglalkozott a lejárt tartozások hatásával is. 504 válaszadó 1196 felnőttől és 504 háztartásról adott információt. A minta véletlenszerűen gyűjtött, és reprezentatív a vidéki háztartásokra (Gosztanyi és Havran 2021).

A kérdőíves felmérés eredményei alátámasztják az interjúk során felvetett problémákat, és azt mutatják, hogy a társadalom ezen részénél a lejárt tartozás jelentős. A felnőttek 15%-ának van lejárt tartozása, a háztartások 28%-ának van legalább egy tagja, akinek lejárt tartozása van, és

a megkérdezettek 30%-a él olyan háztartásban, amelynek van lejárt tartozása. Az adósok közül sokan hajlandóak lennének fizetni azért, hogy megszabaduljanak az adósságtól. Azok az interjúalanyok pedig, akiknek nincs lejárt tartozása, ismernek olyan embereket a tágabb környezetükben, akik szenvednek a lejárt tartozás hatásaitól. A lejárt tartozás különböző módokon járul hozzá a szegénységi csapdához.

A szegénységi csapda egy olyan helyzet, amikor egy tényező pozitív visszacsatoláson alapuló mechanizmust hoz létre, amelyen keresztül a szegénység újratermelődik vagy súlyosbodik (Azariadis 1996). Számos kutató vizsgált szegénységi csapda mechanizmusokat (Sen 1999; Banerjee, Banerjee és Duflo 2011; Mullainathan és Shafir 2013; Piketty 2014), de a lejárt tartozásokat eddig nem azonosították szegénységi csapda fő mozgatórugójaként. Ráadásul az empirikus kutatások nagy része fejlődő országokban zajlott, ahol a szegények nem jutnak hozzá közüzemi szolgáltatásokhoz és bankhitelhez, míg a nem fizetett rezszi és bankhitelek Magyarországon esetében a lejárt tartozások fő okai.

Magyarországon, a fentebb ismertetett esetben, a hitelek a régóta lejárt tartozások miatt kerülnek a bejelentett munkát és az elektronikus fizetést. Inkább alkalmi és/vagy fekete munkából próbálnának megélni és mindent készpénzben fizetni. A behajtás elől bujkáló adósok kevésbé részesülnek a jóléti rendszerek szolgáltatásaiból (munkanélküli segély, egészségügy, nyugdíj stb.), illetve a formális pénzügyi szolgáltatásokból (fizetési szolgáltatások, megtakarítási lehetőségek, hitelek stb.). Sebezhetőbbé válnak, és kénytelenek rosszabb kompromisszumokat kötni. A behajtás elől való menekülés, mint életvitel, erősen korlátozza az adós és családtagjainak Sen (2004) által meghatározott képességeit és lehetőségeit.

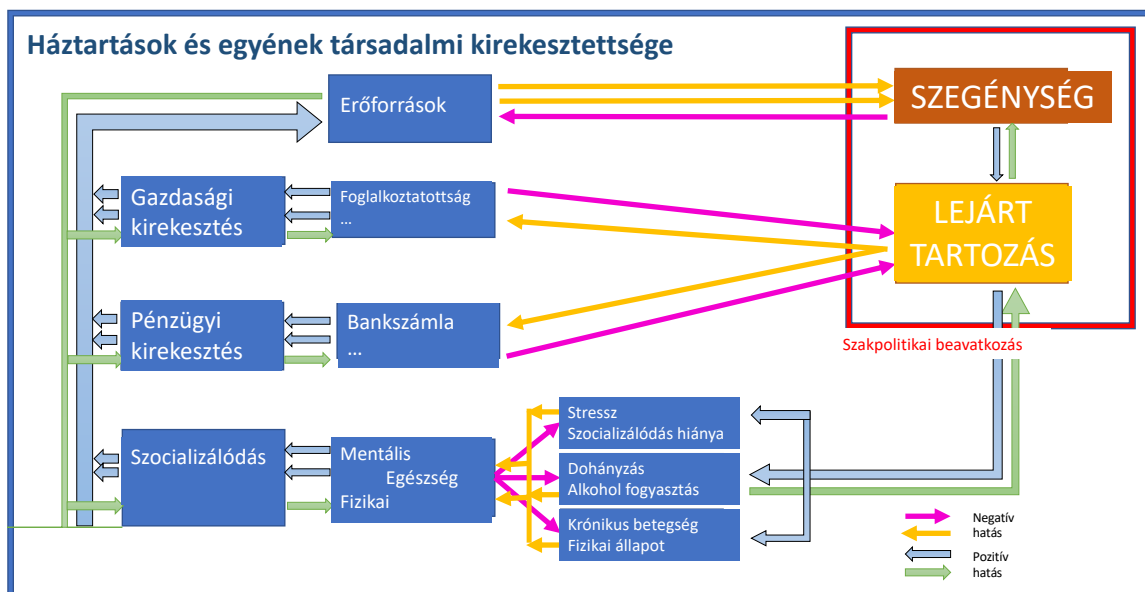
1.2. Kutatási kérdések

Dolgozatom célja, hogy megértsük, hogyan mélyíti a lejárt tartozás a szegénységi csapdát. Arra szeretnénk választ adni, hogy a hosszú ideje lejárt tartozásokat miért nem tárgyalják újra, valamint empirikus bizonyítékokkal szolgálni, hogy a lejárt tartozás hogyan hat a társadalmi kirekesztés három dimenziójára: a gazdasági kirekesztésre (nincs bejelentett munkája), a pénzügyi kirekesztésre (nincs bankszámlája), és a társadalmi kirekesztésre (nem szocializálódik). Alább, az 1. ábra bemutatja, hogy a szegénység és a társadalmi kirekesztés hogyan kapcsolódik össze ezeken a dimenziókon keresztül. A szegénység beágyazódik a

társadalmi kirekesztésbe, és ugyanazon dimenziókon keresztül írható le. A kapcsolatok iránya két spirált épít fel. Az óramutató járásával ellentétes irányú spirál mentén a szegénység az erőforrások csökkenését jelenti, ami pénzügyi és gazdasági kirekesztéshez, a jólét romlásához vezethet, ami viszont az eladósodás növekedéséhez, végső soron pedig túlzott eladósodáshoz és lejárt tartozáshoz vezethet. Az óramutató járásával megegyező irányú spirál mentén a lejárt tartozás önkéntes pénzügyi és gazdasági kirekesztéshez, valamint a szellemi és fizikai állapot romlásához vezet, ami a források csökkenését és a szegénység elmélyülését idézi elő, ezzel tovább növelve a lejárt tartozások kockázatát.

Számos kutatás összpontosít az ok-okozati összefüggés óramutató járásával ellentétes irányának elemzésére (rózsaszín és zöld nyilak). Az interjúk alapján úgy gondoljuk, hogy kétirányú ok-okozati összefüggés áll fenn. A mi kutatásunk az óramutató járásával megegyező irányú összefüggésre (sárga és kék nyilak) fókuszál.

1 ábra: Szegénység csapda és lejárt tartozások

Forrás: saját elemzés

Megjegyzés: A társadalmi kirekesztés több dimenziós és több csatornán keresztül kapcsolódik össze a többdimenziós, Sen, 1999 által definiált szegénységgel: gazdasági kirekesztés (például foglalkoztatás), pénzügyi kirekesztés (például bankszámla használat) és mentális és fizikai jólét) egészség.

A kutatási kérdés a következőképp fogalmazható meg: milyen hatással van a lejárt tartozás a többdimenziós szegénységre hátrányos helyzetű régiókban élő háztartások és egyének esetében? A kérdés megválaszolásához meg kell válaszolnunk az alábbi alkérdéseket:

1. A lejárt tartozások fizetési feltételeit miért nem tárgyalják újra a szegény hitelek esetében?
2. Mi jellemzi a magyarországi hátrányos helyzetű régiók (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) falvaiban élő egyének és háztartások pénzügyi helyzetét és döntéseit?
3. Mi a hatása a lejárt tartozásoknak a munkakínálatra?
4. Mi a hatása a lejárt tartozásoknak a banki szolgáltatásokban való részvételre?
5. Mi a hatása a lejárt tartozásoknak a mentális és fizikai egészségre?

A szegénység minden dimenziójához - a gazdasági kirekesztéshez, pénzügyi kirekesztéshez és a mentális és fizikai jóléthez - választottunk egy-egy változót. A következő konkrét célkitűzéseket határoztam meg:

- i. A nehéz helyzetben lévő háztartások és a lejárt tartozással rendelkező egyének jellemzőinek ismertetése, jellemzőik összehasonlítása a lejárt tartozással nem rendelkező háztartások és egyének jellemzőivel;
- ii. A lejárt tartozás és a munkakínálat kapcsolatának vizsgálata;
- iii. A lejárt tartozás és a bankszámlahasználat kapcsolatának vizsgálata;
- iv. A lejárt tartozás és az adós egészségi állapota közötti kapcsolat vizsgálata;
- v. Érvek amellet, hogy célzott politikára van szükség a társadalom legszegényebb részének lejárt tartozásainak kezelésére;
- vi. A fenti megállapítások következményeinek megfogalmazása.

1.3. A kutatás célja

A szakirodalom áttekintése után arra a következtetésre jutottam, hogy további empirikus elemzésre van szükség ahhoz, hogy a háztartások adóssága és a szegénység különböző dimenziói közötti összefüggéseket és azok működését megértsük. Magyarország leghátrányosabb helyzetű régióiban gyűjtött reprezentatív adatállomány alapján, eredményeink betekintést nyújtanak abba, hogy a kezeletlen lejárt tartozás hogyan vezethet

szegénységi csapdához. Elméleti modellünkből kiderül, hogy a kis tartozásokat miért nem tárgyalja újra a hitelező. E piaci kudarc fényében, kutatásunk arra irányul, hogy bizonyítékokat találjunk arra, hogy a lejárt tartozás hogyan mélyíti a szegénységi csapdát. Ezzel felhívjuk a döntéshozók figyelmét arra, hogy nagyobb figyelmet kellene fordítaniuk a hitelciklusok tompítására, illetve a kialakult nemteljesítő adósságok rendezésére, különösen ebben a törékeny társadalmi csoportban. Az államnak nem csak hatékonysági okokból, a pozitív externáliák miatt, hanem erkölcsi okokból is támogatnia kell a szegényeket célzó adósságrendezési programokat, hiszen a modern társadalmakban elfogadhatatlan a pellengér.

2. ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

Az előző fejezet 1.2. pontjában ismertetett kutatási kérdések megválaszolásához kidolgoztunk egy elméleti modellt és empirikus elemzést is végeztünk.

2.1. Elméleti modell

Akerlof (1978), Tirole (2006) és Mukherjee, Subramanian és Tantri (2018) alapján, elméleti modellt építünk fel, mely bemutatja a piaci alapú adósságrendezési programok sikerének elégséges feltételét, és magyarázatot ad arra, hogy a jelenlegi piaci alapú adósságrendezési programok miért nem alkalmasak a legszegényebbek adósságainak kezelésére. A szakirodalom ezen a téren részben alátámasztja a nagy adósságrendezési programok hatékonyságát (Dobbie és Song 2017), részben a nagyarányú adósságelengedés negatív hatásait vizsgálja, mely a gazdasági helyzet romlásához vezet (Kanz 2016). Mukherjee és szerzőtársai (2019) szerint az adósságrendezési programok attól függően lehetnek sikeresek, hogy mi jellemzi a hitelfelvevőket vagy helyzetüket. Az adósság elengedése gazdasági szempontból racionális döntés lehet, hiszen a tartozás legalább egy részét behajthatná a hitelező. Az önkéntes, piaci alapú adósság elengedés Pareto-optimális lehet (Krugman 1988b, Husain 1993 és Hart és Moore 1998). Az adósságrendezési programoknak azonban költségei vannak, és növelik az erkölcsi kockázatot (Tirole 2006; Fudenberg és Tirole 1990). Így puhítják a meglévő és potenciális hitelfelvevők költségvetési korlátját (Kornai 1998; Kornai, Maskin és Roland 2003), valamint lehetőséget teremthetnek bankoknak, hogy a más bankok adósságrendező programjaiból profitáljanak (Sachs 1990). Ráadásul nem csak az adósságrendezésben részesült hitelek fizetési fegyelme romlik a jövőben (ha újra és újra megmentésre számítanak), hanem a kedvezmények ismertté válása esetén a többi korábban teljesítő adós fizetési fegyelme is. Ugyanakkor Guiso és szerzőtársai (2013) azt találták, hogy a fizetési hajlandóság más, nem pénzbeli tényezőktől is függ, mint például a tisztesség és az erkölcs. Bhutta és szerzőtársai (2017) arra a következtetésre jutottak, hogy az amerikai jelzáloghitel-felvevők akkor sem hajlandók 'visszaadni a kulcsot' (a hitel fedezetéül szolgáló jelzálog ingatlant visszaadni és ezzel megváltani a hiteltartozásukat), ha az előnyös lenne számukra, így az erkölcsi kockázat alacsonyabb lehet a feltételezettnél. Ez alacsonyabb mértékű adósságrendezéshez vezethet, mint amennyit a társadalmi optimum megmagyarázna.

2.2. Empirikus elemzés

Az empirikus elemzésünk alapjául szolgáló természetes gondolat kísérlet az, hogy mi történne, ha a régóta fennálló nemteljesítő hiteleket újratárgyalnák és (akár részleges adósságelengedéssel kombinálva) újrastrukturálnák. Ezzel elhárulna az adósok feje fölül a behajtás fenyegető réme és ezzel megszűnne az oka a behajtás előtt való bujkálásnak. Kutatásunk célja az, hogy kiderítsük, várhatóan milyen hatása lenne egy ilyen programnak a foglalkoztatásra, a bankszámlahasználatra és a népesség egészségi állapotára nézve. Célunk ugyanakkor elmagyarázni, hogy szakpolitikai változtatások nélkül sem a hitelezőtől, sem az adóstól nem várható el, hogy a hosszú távú társadalmi költségeket csökkentsék.

Tanulmányunk középpontjában a lejárt hitelek állnak. A lejárt hitelek elmélyíthetik a válságot. Egy sajátos közegben vizsgáljuk a lejárt tartozások kérdését, nem az átlagos, hanem a hátrányos helyzetű családokat, illetve régiókat helyeztük elemzésünk középpontjába, ahol a nehéz élethelyzetek gyakrabban fordulnak elő, és a megküzdéshez szükséges eszköztár is szegényesebb. Tárgyan értelmezzük a tartozásokat, beleszámítunk minden hivatalos tartozást (rezsiköltségeket, bankhiteleket és adókötelezettségeket), ami nemfizetés esetén hivatalos behajtási folyamatot indít el, növelve ezzel a háztartások sebezhetőségét.

A lejárt adósság különböző csatornákon keresztül hat a szegénységre: csökkentheti a legális munkavállalást (kirekesztés a munkapiacról), csökkentheti a bankszámlahasználatot (pénzügyi kirekesztés), és a folyamatos stressz miatt hosszú távon rongálhatja az adósok és családtagjaik mentális és fizikai egészségét (társadalmi kirekesztés).

Széleskörű szakirodalom elemzi a munkanélküliség (például Kempson és szerzőtársai 2004), a pénzügyi kirekesztés (például Demirgüç-Kunt és szerzőtársai. 2018), illetve a fizikai és szellemi egészség (például Bridges és Disney 2010; Krumer-Nevo és szerzőtársai 2017) hatását a lejárt tartozásokra. Korlátozott, azonban, a kétirányú hatást vizsgáló tanulmányok száma. A kutatók csak a közelmúltban kezdték felismerni az adósság foglalkoztatásra (Dobbie és Song 2017; Verner és Gyöngyösi 2020), pénzügyi szolgáltatásokban való részvételre (Krumer-Nevo és szerzőtársai 2017 és Fernandez-Olit és szerzőtársai 2018), valamint az egészségre (például Gilligan és szerzőtársai 2018, Ong és szerzőtársai 2019 és Guariglia és szerzőtársai 2020) gyakorolt hatását. Kevés empirikus elemzés érhető el, mely bizonyítékot szolgáltat a lejárt tartozások foglalkoztatásra, pénzügyi szolgáltatásokban való részvételre és

egészségre gyakorolt közvetlen hatásokról. Még korlátozottabb az ilyen típusú elemzések hátrányos helyzetű térségek és háztartások esetében.

A foglalkoztatottság tekintetében Mian és Sufi (2014) valamint Verner és Gyöngyösi (2020) a lejárt hitelek hatását vizsgálta munkakereslethez kapcsolódó csatornákon keresztül. Bernstein és Struyven (2017), Herkenhoff (2019), Dobbie és társai (2020) valamint Bernstein (2021) pedig a lejárt tartozások munkkínálatra gyakorolt hatását vizsgálták. A mi kutatásunk a szakirodalomban eddig feltáratlan új csatornára összpontosít: a behajtás elől való menekülést vizsgáljuk, ami lehet racionális, de mindenképpen nagy személyes költséggel járó stratégia. Elemzési keretünkben a behajtás elől való menekülés több módon is fékezheti a növekedést.

A lejárt tartozások egészségre gyakorolt hatása esetében mi nem csak a mentális egészséget és stresszt vesszük figyelembe, hanem a szocializáció mértékét is, mely a mentális egészség egyik indikátora. A háztartások adóssága és a mentális és fizikai egészséggel kapcsolatos problémák (pl. Bridges és Disney 2010; Sweet és szerzőtársai 2013; Krumer-Nevo és szerzőtársai 2017) közötti kapcsolatot számos kutatás bizonyította. Voltak kísérletek a kétirányú kapcsolat feltárására és arra, hogy ez a pozitív visszacsatolási hatás elmélyítheti a szegénységi csapdát (pl. Krumer-Nevo és szerzőtársai 2017; Ntasilaze és Ikhilde 2016), de erre kevés bizonyíték áll rendelkezésre. Továbbá ezek a kutatások korlátozottak voltak és elsősorban a fizikai vagy mentális egészség egy alapelemére összpontosítottak, például az adósság rákra gyakorolt hatását vizsgálják (például Gilligan és szerzőtársai 2018).

Leíró statisztika segítségével bemutatjuk, hogy milyen típusú háztartásoknak van lejárt tartozása. Békés és Kézdi (2021) útmutatásával megvizsgáljuk a lejárt tartozás és a foglalkoztatottság, a lejárt tartozás és a bankszámla, valamint a lejárt tartozás és az egészség közötti ok-okozati összefüggést. Elemzésünk során az endogenitást különböző módszerekkel igyekszünk kiszűrni. Először, elemezzük a kapott válaszokat a felmérésben szereplő közvetlen kérdésekre, melyek az ok-okozati összefüggés irányát és a lejárt tartozás negatív hatását célozták meg. Másodsor, többváltozós elemzést végzünk – lineáris valószínűségi modellel, bináris logisztikai modellel és probit modellel – kontrollváltozók felhasználásával. Emellett instrumentális változók segítségével is elemezzük a lejárt tartozás és a foglalkoztatás közötti kapcsolatot.

3. A KUTATÁS EREDMÉNYEI

Magyarország leghátrányosabb helyzetű megyéjében, Borsod-Abaúj-Zemplén (BAZ) megyében, kistelepüléseken élő magyar háztartásokat vizsgálunk. A szegénység Sen (1985) által leírt definícióját követjük. Megvizsgáljuk a lejárt adósság szerepét a gazdasági és pénzügyi kirekesztéssel, valamint a szellemi és fizikai jóléttel kapcsolatban.

3.1. Lejárt tartozások, a modern idők kalodája

Az Akerlof (1978) és Tirole (2006) által ihletett elméleti modell segítségével megmutatjuk, hogy a hitelezőknek nem érdekük újratárgyalni és legalább részlegesen elengedni a lejárt tartozásokat, ha kevés a nem teljesítő hitelfelvevő száma, viszonylag kicsi az adóssága mértéke és a hitelek nehezen elérhetők. Az erkölcsi kockázat miatt előnyösebb a hitelezők számára, ha ezek a hitelfelvevők elrettentő példaként jelennek meg a piacon. Mi megmutatjuk, hogy ez a mi mintánkon is így van.

Kutatásunk hozzájárul az adósságrendezési programok hatásával foglalkozó szakirodalomhoz.

3.2. Lejárt tartozások hatása a foglalkoztatásra

A lejárt tartozás és a foglalkoztatás kapcsolatának elemzésekor azt találtuk, hogy a lejárt tartozások és a foglalkoztatottság között szoros kapcsolat van. A lejárt tartozások ceteris paribus átlagosan 23 százalékponttal csökkentik annak valószínűségét, hogy a lejárt tartozással rendelkező egyén bejelentett munkát vállaljon, mert fél az adósság behajtásától (Berlinger, Dobránszky és Molnár 2021a, valamint Berlinger, Dobránszky és Molnár 2021b). Ez arra utal, hogy az adósságrendezés társadalmi szinten előnyös lehet.

Mintánkban azt találjuk, hogy a több diplomával rendelkező középkorú férfiak nagyobb eséllyel rendelkeznek bejelentett munkával. A fizetési képesség, mely a háztartás hivatalos nettó összjövedelmének aránya az összes megélhetési kiadáshoz képest, hatása nem szignifikáns a foglalkoztatás szempontjából; valószínű, hogy ez a hatás (részben) más változókon keresztül jelenik meg, mint például a lejárt tartozások és az oktatás. Negatív korreláció van a bejelentett munka és a „krónikus betegség” változó között. A település

fejlődése jelentős hatással bír a foglalkoztatásra: e változó értékének egy szórásnövekedése közel 4 százalékponttal növeli a bejelentett munka valószínűségét. A lejárt tartozások hatását megvizsgáljuk bármilyen bejelentett (részidős, teljes munkaidős, határozatlan, határozott idejű) munkára, valamint csak teljes munkaidős állásokra, és hasonló eredményeket kapunk.

Kutatásunk háromféleképpen járul hozzá a lejárt tartozások és a foglalkoztatás kapcsolatát vizsgáló szakirodalomhoz: empirikus bizonyítékokkal szolgál a lejárt tartozás munkaerő-kínálatra gyakorolt hatásával kapcsolatban. Bővíti a szakirodalmat bármely típusú lejárt pénzügyi kötelezettségre, amelynek nem fizetése behajtáshoz vezethet, így például a be nem fizetett adó, vagy közüzemi számla, nem csak a fogyasztói illetve jelzáloghitelhez kapcsolódó lejárt hitelek vizsgálja. Továbbá, pótolja a hiányt a szakirodalomban eddig nem vizsgált, a lejárt tartozások hátrányos helyzetű régiók háztartásaira gyakorolt hatásáról.

3.3. Lejárt tartozások és pénzügyi kirekesztés

Elemzésünkben azzal becsüljük a pénzügyi kirekesztettséget, hogy az egyénnek van-e bankszámlája (továbbiakban bankszámla használat). A lejárt adósság és a foglalkoztatás kapcsolatához hasonlóan széleskörű szakirodalom tárgyalja a kapcsolatot az adósságproblémák és a pénzügyi kirekesztés között, valamint, hogy a pénzügyi kirekesztés hatással van az adósságra (például Fanta és Makina 2019).

Azt találjuk, hogy a lejárt tartozás negatívan hat a bankszámla használatra: ha egy magánszemélynek lejárt tartozása van, akkor – ceteris paribus – átlagosan 9 százalékponttal csökken annak valószínűsége, hogy bankszámlát használ. A bejelentett munka 21 százalékponttal növeli annak valószínűségét, hogy az egyén bankszámlát használ, a jövedelem pedig – várakozásainknak megfelelően – pozitívan befolyásolja a bankszámla használatot. Ha a nettó jövedelmet és a foglalkoztatást kihagyjuk a modelltől, akkor a lejárt tartozások együtthatója 9-ről 15 százalékpontra nő.

A nők nagyobb valószínűséggel nyitnak bankszámlát, de a nem, mint változó, hatása nem minden modellspecifikáció esetén szignifikáns. A bankszámlahasználat kezdetben az életkor előrehaladtával növekszik, ami összhangban van Illyés és Varga (2015) valamint Horn és Kiss (2019) eredményeivel. A mi mintánkban azonban nincs az idősebb életkornak negatív hatása,

valószínűleg azért, mert mi csak az aktív korúakat (18-65 évesek) vizsgáltuk. Az iskolai végzettség is erősen befolyásolja a bankszámla használatot: minél magasabb a végzettség, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy rendelkezünk bankszámlával, és ennek a hatásnak a mértéke hasonló Illyés és Varga (2015) valamint Horn és Kiss (2019) megállapításaihoz. A „fizetési képesség” és a „krónikus betegség” változók együttthatói a várt előjelűek, de csak a nettó jövedelem és foglalkoztatási változók nélküli modellspecifikációkban szignifikánsak.

Kutatásunk pótolja a feltáró szakirodalom hiányát a lejárt tartozások – a behajtástól való menekülésen keresztül - a pénzügyi beilleszkedésre gyakorolt hatásával kapcsolatban és bővíti a szakirodalmat azzal, hogy bizonyítékokkal szolgál a hátrányos régiókban élő háztartások lejárt tartozásának a pénzügyi kirekesztettségre gyakorolt hatásáról.

3.4. Lejárt tartozások hatása az egészségre

A társadalmi kirekesztés harmadik dimenziója kapcsán megvizsgáljuk a lejárt tartozások egészségre gyakorolt hatását is, amely utóbbit az egyének mentális és fizikai egészségi mutatóin alapuló ún. egészségtelenségi index segítségével becsülünk meg.

Azt találjuk, hogy a lejárt tartozások negatív hatással vannak az egyén és a háztartás egészségére. A lejárt tartozások egészségre gyakorolt negatív hatása nagyságrendileg összemérhető egy középfokú végzettség vagy érettségi pozitív hatásával. Az életkor hatása az egészségre nem szignifikáns, a nem változó viszont igen. A nők egészségi állapota valamivel rosszabb ebben a mintában. Az oktatás szintén számít, minél többet tanul valaki, annál egészségesebben él. Továbbá, az egészségre pozitív hatással van egy kiegyensúlyozottabb családi költségvetés, tehát a fizetési képesség szignifikáns. A nettó jövedelemnek nincs jelentősége, és meglepő módon a bejelentett munka gyenge negatív hatással van az egészségre. Nincs jelentős hatása annak, ha a háztartásban valakinek volt a múltban deviza alapú hitele. Hasonlóan, nem szignifikáns a település, illetve a járás fejlettségi szintje.

Kutatásunk hozzájárul a szakirodalomhoz, és pótolja a hiányt azzal, hogy empirikus bizonyítékokkal szolgál a lejárt tartozás szellemi és fizikai egészségre gyakorolt hatásáról.

Összefoglalásul, a lejárt tartozások társadalmi kirekesztettségre gyakorolt hatását vizsgálva, becsléseink szerint a lejárt tartozások közel 14 százalékponttal csökkentik a bejelentett munka valószínűségét. A bejelentett munka hiánya 22 százalékponttal csökkenti a bankszámla használat valószínűségét, ráadásul a lejárt tartozások 5 százalékponttal tovább csökkentik a valószínűségét. Továbbá, a lejárt tartozások az adóssal közös háztartásban élők egészségére is negatív hatással vannak, és ez a negatív hatás nagyobb, mint amit egy érettségi és oklevél együttesen kompenzálhatna ($0,4$ versus $1,08 - 0,72 = 0,36$).

A lejárt adósságok tehát nemcsak rövid távú hatást fejtenek ki, hanem évtizedekre hatással vannak a gazdasági aktivitásra.

3.5. A kutatás korlátai

Adatbázisunk egy hátrányos helyzetű magyarországi megye vidéki településeire korlátozódik. Fontos lenne ezt a kutatást országos vagy akár regionális szintre is kiterjeszteni, amely lehetővé tenné, hogy megvizsgáljuk a háztartások lejárt tartozásainak szerepét a szegénységi csapda elmélyülésében.

Az adatbázis által szolgáltatott információk korlátozottak lehetnek, melyek korlátozzák a rendelkezésre álló változók számát és minőségét is. Először is, az elméleti modell kalibrálásához használt változók nem feltétlenül illeszkednek tökéletesen. A fizetési képesség és hajlandóság mérése, amely kulcsfontosságú elem, előfordulhat, hogy nem teljesen megbízható és nem megfelelően meghatározott. Az is kérdéses, hogyan mérhetőek a költségei annak, ha valaki rossz hitelessé válik.

Az elméleti modell feltételezései korlátokat szabnak és torzíthatják a valóságot, például azzal, hogy feltételezzük a jó és rossz hitelesek homogenitását, vagy a rossz hitelessé válás személyes költségeit célzó szakpolitikai beavatkozások hatását, ami esetünkben implicit.

Továbbá, lehetnek olyan változók, amelyeket nem vettünk figyelembe. Ilyen változó, például, a személyiségjegyek. Ez eredményeinkben torzításhoz vezethet. Ugyanakkor további kutatások szükségességét is sugallja, amelyek a szegénységben élők eltérő személyiségjegyeire összpontosítanak. Eredményeinket tovább torzíthatja a válaszadók

félelme. Bár nincs ok azt feltételezni, hogy a megkérdezettek nem válaszoltak őszintén, a tartozás elmulasztása szégyenletes cselekedetnek tekinthető. Ezenkívül, erősíti a félelmet az adósság behajtásától. Amennyiben a válaszadók nem, vagy csak részben osztanak meg információkat a lejárt tartozásról, eredményeink alábecsülik a hatás valós mértékét.

A lejárt tartozás hatással lehet a társadalmi kirekesztettség dimenzióira más csatornákon keresztül is. Például a lejárt tartozás hatással lehet a munkaerő kínálatra a hitelképesség romlásán (Dobbie és szerzőtársai 2020), a munkavállalási versenyképészen (Herkenhoff, 2019) és végül a jelzáloghitelek hitelfedezetének leértékelődésén keresztül is (Bernstein és Struyven 2017). A mélyinterjúk megerősítették, hogy az általunk vizsgált csatorna – azaz a behajtástól való félelem miatti önkéntes kirekesztettség – lényeges a lejárt tartozások és társadalmi kirekesztettség kapcsolatában. A kutatás további csatornákra való kiterjesztése azonban hozzájárulna ehhez a területhez.

Módszertanilag további két pontot szeretnék kiemelni. Először is vitatható, hogy a bankszámla használata megfelelő becslés a pénzügyi kirekesztettség méréséhez, mivel maga a pénzügyi kirekesztettség is többdimenziós (Honohan 2008, Allen és szerzőtársai 2012, Chan 2017). Tekintettel arra, hogy más pénzügyi kirekesztettségi mutatók elérhetősége korlátozott, és a kutatás fő célja az volt, hogy megvizsgálja, vajon a lejárt tartozás okoz-e önkéntes kirekesztést (Kempson és szerzőtársai 2000, Devlin 2005, Fitzpatrick 2015 és Krumer-Nevo és szerzőtársai 2017) ezt a változót használtuk a pénzügyi kirekesztettség dimenziójának leírására. Másodszor, megkérdőjelezhető, hogy a használt instrumentális változó megfelel-e a célnak. Bár adatbázisunkban mind statisztikailag, mind logikailag feltételezhetjük, hogy a lejárt tartozásokkal szembeni társadalmi averzió befolyásolja a hitelek törlesztését, ugyanakkor a foglalkoztatásra közvetlenül nem, csak a lejárt tartozásokon keresztül hat, így alkalmas arra, hogy instrumentális változóként alkalmazzuk, amikor a lejárt tartozás foglalkoztatásra gyakorolt hatását elemezzük. Az instrumentális változót azonban újra kell gondolni, ha a kutatást más populációkra is kiterjesztik.

3.6. Válasz a kutatási kérdésre

Figyelembe véve a szakirodalmat, eredményeinket és kutatásunk korlátait, arra a következtetésre jutunk, hogy a lejárt tartozások negatív hatással vannak a gazdasági és

pénzügyi kirekesztettségre a behajtástól való félelem által vezérelt önkéntes kirekesztés révén. A lejárt tartozás negatív hatással van a testi-lelki egészségre is, az adósság elhúzódása és a szocializáció hiánya miatt kialakuló stressz következtében.

4. SZAKPOLITIKAI AJÁNLÁS

Megmutatjuk, hogy a lejárt tartozások elmélyítik a szegénységi csapdát. A lejárt tartozások negatív társadalmi hatásainak csökkentése érdekében a döntéshozóknak nagyobb figyelmet kell fordítaniuk a hitelciklusok enyhítésére és a nemteljesítő adósságok rendezésére, különösen ebben a törékeny társadalmi csoportban. A szakpolitikai beavatkozásoknak meg kell szakitaniuk a ciklust azon a vonalon, amely a lejárt tartozástól a társadalmi kirekesztés dimenziói felé halad.

Ha a lejárt tartozások miatt szegénységi csapdába került hitelek hiteleit újratárgyalnák és az adósságot részlegesen elengednék, a hitelezők akár nyerhetnének is. A jelenlegi helyzetben ezeknek a hiteleknek a reálértéke nulla, tekintettel arra, hogy az adósok nem tudnak fizetni. Az adósság teljes elengedése esetén a kölcsön értéke nulla. Az hitel újratárgyalása tehát pozitív hatással lenne a bankok mérlegére. Elméleti modellünk azonban felhívja a figyelmet az erkölcsi kockázatra, ami ezzel járhat. A „jó hitelek” elvesztésének kockázata az adósság „rossz hitelekkel” való újratárgyalása miatt nehezen mérhető, és számos különböző tényezőtől függ, mint például a kultúra, a gazdasági helyzet, az iskolai végzettség, stb. Elengedhetetlen tehát, hogy a szabályozó oly módon avatkozzon be, hogy figyelembe veszi az érzékeny egyensúlyt e beavatkozások társadalmi értéke és az erkölcsi kockázat között. Azt javaslom, hogy vizsgálják meg a szabályozási megoldásokat és azok hatékonyságát az Európai Unió más országaiban. Egy példa Walter és Krenchel (2021), akik a személyi csőd szabályozási megoldásait vizsgálták és hasonlították össze az Európai Unióban, vagy Molnár és Havas (2019), akik megosztották a magyar társadalmi mikrofinanszírozási program tapasztalatait.

Eredményeink alapján javasoljuk, hogy a magyar szabályozó vegyen fontolóra szakpolitikai intézkedéseket. Például intézkedéseket, amely a privát újratárgyalási folyamat hatékonyságának javítását (online alkuplatform, randomizált és ellenőrzött kísérlet a behajtás legjobb gyakorlatának megtalálására stb.), a támogatott lakásbérleti program újraindítását

és/vagy a személyi csőd szabályozásának reformját célozza az adósok „újrakezdésének” elősegítése érdekében. A nemteljesítő hitelek új hulláma várható, összhangban a járványügyi következményekkel és az ukrajnai háborúval, amely még inkább sürgeti adósságkezelési eszközök bevezetését.

5. FŐBB HIVATKOZÁSOK

- Akerlof, G.A., 1978. The market for „lemons”: quality uncertainty and the market mechanism. Diamond, P., Rothschild, M. (Eds.), *Uncertainty in Economics*. Academic Press, 235–251. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-214850-7.50022-X>
- Allen, F., Demirguc-Kunt, A., Klapper, L. and Peria, M.M., 2012. Foundations of financial inclusion. Policy Research Working Paper, 6290.
- Apergis, E., Apergis, N., Young, W., 2020. Investigating the impact of auto loans on unemployment: the US experience. *Applied Economics* 52, 6306–6319. <https://doi.org/10.1080/00036846.2020.1789548>
- Azariadis, C., 1996. The economics of poverty traps part one: complete markets. *Journal of economic growth*, 1(4), 449-486. <https://doi.org/10.1007/BF00150197>
- Banerjee, A.V., Banerjee, A., Duflo, E., 2011. Poor economics: A radical rethinking of the way to fight global poverty. Public Affairs.*
- Banerjee, A.V., Duflo, E., 2007. The Economic Lives of the Poor. *Journal of Economic Perspectives* 21, 141–168. <https://doi.org/10.1257/jep.21.1.141>*
- Barry, B., 1998. Social exclusion, social isolation and the distribution of income. *
- Békés, G. and Kézdi, G., 2021. *Data Analysis for Business, Economics, and Policy*. Cambridge University Press. *
- Berlinger, E., Dobránszky-Bartus, K. and Molnár, G., 2021a. Lejárt tartozások fogságában. *Közgazdasági Szemle*, 68(7-8), 709-735. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2021.7-8.709>
- Berlinger, E., Dobránszky-Bartus, K. and Molnár, G., 2021b. Overdue Debts and Financial Exclusion. *Risks*, 9(9), 158. <https://doi.org/10.3390/risks9090158>
- Berlinger, E., Walter, Gy., 2015. Income-contingent repayment scheme for non-performing mortgage loans in Hungary. *Acta Oeconomica* 65, 123–147. <https://doi.org/10.1556/032.65.2015.s1.8>
- Bernstein, A., 2017. Negative Equity, Household Debt Overhang, and Labor Supply. *Journal of Finance*. http://leeds-faculty.colorado.edu/AsafBernstein/Asaf_Bernstein_NegativeHomeEquityHouseholdDebtOverhangLaborSupply_201907.pdf *
- Bernstein, A., 2021. Negative home equity and household labor supply. *The Journal of Finance*, 76(6), 2963-2995. <https://doi.org/10.1111/jofi.13070>*
- Bernstein, A., Struyven, D., 2017. Housing Lock: Dutch Evidence on the Impact of Negative Home Equity on Household Mobility (SSRN Scholarly Paper No. ID 3090675). Social Science Research Network, Rochester, NY. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3090675>*
- Bhutta, Neil, Jane Dokko, and Hui Shan, “Consumer Ruthlessness and Mortgage Default during the 2007 to 2009 Housing Bust” *Journal of Finance* 72.6 (2017) 2433-2466. <https://doi.org/10.1111/jofi.12523>
- Bridges, S., Disney, R., 2010. Debt and depression. *Journal of Health Economics* 29, 388–403. <https://doi.org/10.1016/j.jhealeco.2010.02.003>
- Bridges, S., Disney, R., 2004. Use of credit and arrears on debt among low-income families in the United Kingdom. *Fiscal Studies* 25, 1–25. <https://doi.org/10.1111/j.1475-5890.2004.tb00094.x>*
- Caplan, M.A., Birkenmaier, J., Bae, J., 2021. Financial exclusion in OECD countries: A scoping review*. *International Journal of Social Welfare* 30, 58–71. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12430>

- Chan, S., 2017. Financial exclusion: an empirical study of household access to financial services in Australia. Doctoral dissertation. <http://unsworks.unsw.edu.au/fapi/datastream/unsworks:45834/SOURCE02?view=true>
- Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L.F., Singer, D., Ansar, S., Hess, J. 2018. The Global Findex Database 2017, Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution. World Bank Group, Washington. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/332881525873182837/pdf/126033-PUB-PUBLIC-pubdate-4-19-2018.pdf>. *
- Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L.F., Singer, D., 2013. Financial Inclusion and Legal Discrimination Against Women: Evidence from Developing Countries (SSRN Scholarly Paper No. ID 2254240). Social Science Research Network, Rochester, NY.
- Devlin, J.F., 2005. A Detailed Study of Financial Exclusion in the UK. *J Consum Policy* 28, 75–108. <https://doi.org/10.1007/s10603-004-7313-y>
- Dobbie, W., Song, J., 2020. Targeted Debt Relief and the Origins of Financial Distress: Experimental Evidence from Distressed Credit Card Borrowers. *American Economic Review* 110, 984–1018. <https://doi.org/10.1257/aer.20171541>*
- Dobbie, W., Song, J., 2017. Targeted Debt Relief and the Origins of Financial Distress: Experimental Evidence from Distressed Credit Card Borrowers, Working paper, Washington Center for Equitable Growth, Washington. <https://equitablegrowth.org/wp-content/uploads/2017/07/07252017-WP-targeted-debt-relief-and-financial-distress.pdf> *
- Donaldson, J.R., Piacentino, G., Thakor, A., 2019. Household Debt Overhang and Unemployment. *The Journal of Finance* 74, 1473–1502. <https://doi.org/10.1111/jofi.12760>*
- Fanta, A.B., Makina, D., 2019. 11 - Unintended Consequences of Financial Inclusion, in: Makina, D. (Ed.), *Extending Financial Inclusion in Africa*. Academic Press, 231–256. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-814164-9.00011-6>*
- Fernández-Olit, B., Martín Martín, J.M., Porras González, E., 2019. Systematized literature review on financial inclusion and exclusion in developed countries. *International Journal of Bank Marketing* 38, 600–626. <https://doi.org/10.1108/IJBM-06-2019-0203>*
- Fernández-Olit, B., Paredes-Gázquez, J.D., de la Cuesta-González, M., 2018. Are Social and Financial Exclusion Two Sides of the Same Coin? An Analysis of the Financial Integration of Vulnerable People. *Soc Indic Res* 135, 245–268. <https://doi.org/10.1007/s11205-016-1479-y>
- Fitzpatrick, K., 2015. The effect of bank account ownership on credit and consumption: Evidence from the UK. *Southern Economic Journal* 82, 55–80. <https://doi.org/10.4284/0038-4038-2013.027>
- Fudenberg, D., Tirole, J., 1990. Moral Hazard and Renegotiation in Agency Contracts. *Econometrica* 58, 1279–1319. <https://doi.org/10.2307/2938317>
- Gilligan, A.M., Albers, D.S., Roe, D.J. and Skrepnek, G.H., 2018. Death or debt? National estimates of financial toxicity in persons with newly-diagnosed cancer. *The American journal of medicine*, 131(10), 1187-1199.
- Gosztonyi, M. and Havran, D., 2021. Highways to Hell? Paths Towards the Formal Financial Exclusion: Empirical Lessons of the Households from Northern Hungary. *The European Journal of Development Research*, 1-34.
- Guariglia, A., Monahan, M., Pickering, K., Roberts, T., 2021. Financial health and obesity. *Social Science & Medicine* 113665. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113665>
- Guiso, L., Sapienza, P. and Zingales, L., 2013. The determinants of attitudes toward strategic default on mortgages. *The Journal of Finance*, 68(4), pp.1473-1515. <https://doi.org/10.1111/jofi.12044>

- Hart, O., Moore, J., 1998. Default and Renegotiation: A Dynamic Model of Debt*. *The Quarterly Journal of Economics* 113, 1–41. <https://doi.org/10.1162/003355398555496>
- Herkenhoff, K.F., 2019. The Impact of Consumer Credit Access on Unemployment. *The Review of Economic Studies* 86, 2605–2642. <https://doi.org/10.1093/restud/rdz006>*
- Honohan, P., 2008. Cross-country variation in household access to financial services. *Journal of Banking & Finance*, 32(11), 2493-2500. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2008.05.004>
- Horn D., Kiss H.J., 2019. Kinek nincs ma bankszámlája Magyarországon? *Hitelintézeteti szemle* 18, 35–54. <https://doi.org/10.25201/HSZ.18.4.3554>
- Husain, A.M., 1993. Debt relief schemes and welfare. *Journal of International Money and Finance* 12, 632–643. [https://doi.org/10.1016/0261-5606\(93\)90029-B](https://doi.org/10.1016/0261-5606(93)90029-B)
- Illyés, T., Varga, L., 2015. Mutasd mivel fizetsz, megmondom, ki vagy. – A pénzforgalmi szokásokat befolyásoló szociodemográfiai tényezők. *Hitelintézeteti szemle*, p.26.
- Kanz, M., 2016. What Does Debt Relief Do for Development? Evidence from India’s Bailout for Rural Households. *American Economic Journal: Applied Economics* 8, 66–99. <https://doi.org/10.1257/app.20130399>
- Kempson, E., McKay, S. and Willitts, M., 2004. Characteristics of families in debt and the nature of indebtedness (No. 211). Leeds: Corporate Document Services.
- Kornai, J., 1998. The Place of the Soft Budget Constraint Syndrome in Economic Theory. *Journal of Comparative Economics* 26, 11–17. <https://doi.org/10.1006/jceec.1997.1505>
- Kornai, J., Maskin, E., Roland, G., 2003. Understanding the Soft Budget Constraint. *Journal of Economic Literature* 41, 1095–1136. <https://doi.org/10.1257/002205103771799999>
- Krugman, P., 1988a. Financing vs. forgiving a debt overhang. *Journal of development Economics* 29, 253–268. [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(88\)90044-2](https://doi.org/10.1016/0304-3878(88)90044-2)
- Krumer-Nevo, M., Gorodzeisky, A. and Saar-Heiman, Y., 2017. Debt, poverty, and financial exclusion. *Journal of Social Work*, 17(5), 511-530. <https://doi-org.kuleuven.e-bronnen.be/10.1177/1468017316649330>*
- Levitas, R., Pantazis, C., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd-Reichling, E. and Patsios, D., 2007. The multi-dimensional analysis of social exclusion.
- Mian, A., Sufi, A., 2014. What Explains the 2007–2009 Drop in Employment? *Econometrica* 82, 2197–2223. <https://doi.org/10.3982/ECTA10451>*
- Mian, A., Sufi, A., Verner, E., 2017. Household Debt and Business Cycles Worldwide*. *The Quarterly Journal of Economics* 132, 1755–1817. <https://doi.org/10.1093/qje/qjx017>*
- Mukherjee, S., Subramanian, K., Tantri, P., 2019. Borrowers’ Distress and Debt Relief: Evidence from a Natural Experiment. *The Journal of Law and Economics*. <https://doi.org/10.1086/701902>*
- Mullainathan, S., Shafir, E., 2013. Scarcity: Why having too little means so much. Macmillan. *
- Ntasalaze, L., Ikhide, S., 2016. Household Over-indebtedness: Understanding its Extent and Characteristics of those Affected. *Journal of Social Sciences* 48, 79–93. <https://doi.org/10.1080/09718923.2016.11893573>
- Ong, Q., Theseira, W., Ng, I.Y.H., 2019. Reducing debt improves psychological functioning and changes decision-making in the poor. *PNAS* 116, 7244–7249. <https://doi.org/10.1073/pnas.1810901116>*
- Ozili, P.K., 2020. Financial inclusion research around the world: A review. *Forum for Social Economics* 0, 1–23. <https://doi.org/10.1080/07360932.2020.1715238>*

- Piketty, T., 2014. Capital in the Twenty-First Century: a multidimensional approach to the history of capital and social classes. *The British journal of sociology* 65, 736–747.
- Sachs, J.D., 1990. A Strategy for Efficient Debt Reduction. *Journal of Economic Perspectives* 4, 19–29. <https://doi.org/10.1257/jep.4.1.19>
- Saunders, P., 2011. *Down and out: Poverty and exclusion in Australia*. Policy Press. *
- Sen, A., 2004. Capabilities, lists, and public reason: continuing the conversation. *Feminist economics*, 10(3), 77-80. <https://doi-org.kuleuven.e-bronnen.be/10.1080/1354570042000315163>
- Sen, A.K., 1999. *Development as Freedom* Oxford University Press Shaw TM & Heard.
- Sweet, E., Nandi, A., Adam, E.K., McDade, T.W., 2013. The high price of debt: Household financial debt and its impact on mental and physical health. *Social Science & Medicine* 91, 94–100. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.05.009>
- Tirole, J. 2006. *The Theory of Corporate Finance*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey
- Verner, E., Gyöngyösi, G., 2020. Household Debt Revaluation and the Real Economy: Evidence from a Foreign Currency Debt Crisis. *American Economic Review* 110, 2667–2702. <https://doi.org/10.1257/aer.20181585>*

6. A TÉMAKÖRREL KAPCSOLATOS SAJÁT PUBLIKÁCIÓK

Folyóirat cikkek

Berlinger, E., Dobránszky-Bartus, K. and Molnár, G., 2021a. Lejárt tartozások fogságában. *Közgazdasági Szemle*, 68(7-8), 709-735. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2021.7-8.709>

Berlinger, E., Dobránszky-Bartus, K. and Molnár, G., 2021b. Overdue Debts and Financial Exclusion. *Risks*, 9(9), 158. <https://doi.org/10.3390/risks9090158>

Egyéb publikációk

Berlinger, E., Dobránszky-Bartus, K., Molnár, G., 2020. Modern pillories: overdue debt of the poor. Conference presentation. In: Kondor, Gábor; Dömötör, Barbara; Havran, Dániel (szerk.) 11th Annual Financial Market Liquidity Conference Budapest, Magyarország: Corvinus University of Budapest, Foundation of the Department of Finance (2020) p. 12 , 1 p.

Berlinger, E., Dobránszky-Bartus, K., Molnár, G., 2020. The effect of NPL on employment and financial inclusion. Conference presentation. Magyar Közgazdasági Egyesület XVI. Évi konferencia

Dobránszky-Bartus, K. 2020. The effect of NPL on employment and financial inclusion. Studz and conference presentation. XVIII MKE-PTE Nyári Műhelykonferencia, 2020

Berlinger, E., Dobránszky-Bartus, K., Molnár, G., 2020. The impact of over-due debt - a reverse impact study. Study and conference presentation. PRMIA Hungary Chapter Research Conference, 2020, 21 October, 2020

Dobránszky-Bartus, K., Krenchel, J. V. 2019. Datio in solutum and non-performing loans. Conference presentation. In: Bódog, Ferenc; Csiszár, Beáta (szerk.) VIII. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia 2019: absztraktkötet=8th Interdisciplinary Doctoral Conference 2019: Book of Abstracts Pécs, Magyarország : Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat (2019) 185 p. p. VIII. Interdiszciplináris Doktoranduszkonferencia, 2019 Absztraktkötet Paper: Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat , 132 p.

Berlinger, E; Dobránszky-Bartus, K ; Molnár, G. 2021 Lejárt tartozások fogságában: életeket tesz tönkre a nagy adósság Magyarországon. Online blog. KRTK Blog - Portfolio.hu (2021.12.19.),